

Relația Stat-Biserică în privința educației religioase în școlile publice din România¹

EMIL MOISE

Motto:

Nu biserica se transformă în stat, vă rog să luați bine aminte. Spre asta năzuia Roma în visurile sale! Cea de a treia ispită a diavolului! Dimpotrivă, statul se transformă în biserică, se ridică pînă la ea pentru a păstori asupra întregului pămînt ceea ce este ... suprema menire a credinței pravoslavnice pe lumea asta. Și luceafărul acesta se va aprinde în Răsărit.²

Ne confruntăm cu întrebarea privind rolul religiei în viața publică a „democrațiilor care se nasc”, și necesitatea vitală ca organizațiile religioase să devină parte a emergentei societăți civile în loc să caute alianțe politice nesănătoase cu statul³.

Să ne imaginăm că cineva (evident, rău intenționat) te leagă și te încheie – pe tine sau pe copilul tău – într-o încăpere; sigur că, în acest caz, nu ai accepta că ești liber(ă) chiar dacă persoana (sau instituția) respectivă ți-ar spune că îți dă posibilitatea, în baza unei cereri – scrisă eventual de părinți –, să poți solicita să fii dezlegat(ă). Mai mult, situația nu se schimbă (ba din contră) dacă persoana care îți limitează libertatea ar susține

că o face pentru „a-ți crea o personalitate activă, motivată și creativă, capabilă de opțiuni și de decizie”⁴, prin urmare, spre binele tău (sau al copilului tău). Poți fi obligat(ă)

să accepți această situație? Îmi imaginez că o veți considera revoltătoare, ceea ce înseamnă

că ceva este realmente în neregulă cu modul în care a fost instituită.

Mutatis mutandis, lucrurile nu par a sta diferit în cazul reglementării predării disciplinei *Religie* în școlile publice din România. Elevii/ elevele sunt obligați/ obligate să participe la orele de *Religie* însă pot „alege”, la solicitarea scrisă a părinților, să nu frecventeze această disciplină, context în care putem afirma că se limitează libertatea de conștiință.

Viziunea personajului citat în prima parte a motto-ului implică nu o coexistență a *Bisericii Pravoslavnice* (Ortodoxe) cu statul ci, mai mult, o respingere a acestui *rău* prin reconstrucția Statului pe principii creștine.

În această lucrare voi analiza relația *Bisericii* cu statul în privința educației religioase în școlile publice din România. Analiza cantitativă și calitativă – a legislației vizînd educația religioasă, a modului în care legislația a fost aplicată și a unora dintre consecințele acestora – urmărește probleme care circumscriu termeni precum libertatea religioasă, noile fenomene religioase⁵ și care conduc la o redefinire a spațiului public și a rolului religiei, cu aspectele caracteristice: relația dintre stat și organizațiile religioase.

Se vor evidenția astfel întrepătrunderea și interrelaționarea celor două aspecte principale ale libertății religioase: aspectul formal, instituțional, legal și aspectul informal, conectat cu atitudinile personale și sociale față de noile forme și manifestări religioase.

Cea mai exploatată terminologie în încercarea de a defini situația religioasă contemporană depinde de noțiuni precum sincretism, secularism, eclecticism și pluralism.

Ipoteza de lucru care stă la baza acestui studiu este aceea conform căreia România este (sau ar trebui să fie) un stat secular, ipoteză justificată și de art. 29, alin. 5 din Constituția României: *culte religioase sunt autonome față de stat*. Am ales ca definiție a secularizării – „*procesul societal în care un sistem religios transcendent este redus la un subsistem al societății printre alte subsisteme și ale cărui susțineri au o audiență scăzută*”⁶.

În principal, lucrarea este structurată în două părți: o analiză normativă a legislației privind educația religioasă în România și un studiu de caz.

I. Legislația privind educația religioasă. Analiză normativă

În România, relația religiei cu educația (școlară) a fost reglementată prin Legea 84 din 24 iulie 1995⁷ – Legea învățămîntului – modificată și republicată în 1999⁸:

Art. 9

(1) Planurile-cadru ale învățămîntului primar, gimnazial, liceal și profesional includ Religia ca disciplină școlară, parte a trunchiului comun. Elevul, cu acordul părinților sau al tutorelui legal instituit, alege pentru studiu religia și confesiunea.

(2) La solicitarea scrisă a părinților sau a tutorelui legal instituit, elevul poate să nu frecventeze orele de Religie. În acest caz, situația școlară se încheie fără această disciplină. În mod similar se procedează și pentru elevul căruia, din motive obiective, nu i s-au asigurat condițiile pentru frecventarea orelor la această disciplină.

În varianta inițială, din 1995, în art. 9, alin. (1), teza a doua, *Religia* era reglementată ca disciplină *obligatorie* pentru învățămîntul primar, *opțională* pentru învățămîntul gimnazial și *facultativă* pentru învățămîntul liceal și profesional⁹

În data de 25 iunie 1995, 57 de deputați au sesizat Curtea Constituțională asupra neconstituționalității prevederilor art. 9 alin. (1), teza a doua, susținând, în esență, că prin instituirea obligativității studiului religiei în ciclul primar se aduce atingere prevederilor constituționale ale art. 1, alin. (3), teza privind „libera dezvoltare a personalității umane”, ale art. 26 alin. (2) care prevăd că „persoana fizică are dreptul să dispună de ea însăși”, ale art. 29 alin. (1), (2) și (6) privind libertatea conștiinței și ale art. 45 alin. (5) privind obligația autorităților publice de a contribui „la asigurarea condițiilor pentru participarea liberă a tinerilor la viața politică, socială, economică, culturală și sportivă a țării”.

În temeiul art. 19 din Legea nr. 47/1992¹⁰ privind organizarea și funcționarea Curții Constituționale, Curtea Constituțională a solicitat și analizat punctele de vedere ale președinților celor două Camere ale Parlamentului și Guvernului. În baza art. 5 din aceeași lege și a art. 11 alin. 2 din *Regulamentul de organizare și funcționare a Curții Constituționale*¹¹, aceasta a solicitat și analizat informațiile Ministerului Învățământului, iar prin *Decizia 72 privind constituționalitatea unor prevederi ale Legii învățământului*¹², a stabilit că prevederile art. 9 alin. (1) din *Legea învățământului* sunt constituționale (sub aspectul analizat), întrucât art. 9 alin. (1), teza finală, din *Legea învățământului*, „permite o interpretare conformă prevederilor constituționale”: *Elevul, cu acordul părintelui sau tutorelui legal instituit, alege pentru studiu religia și confesiunea*.

În interpretarea (puțin forțată) a Curții Constituționale, deși menționată în textul legii ca atare, *Religia* nu trebuia înțeleasă ca disciplină obligatorie, obligativitatea constând numai în introducerea acestei discipline în planurile de învățământ.

Pe de o parte, interpretarea Curții Constituționale oferă o variantă de îmbinare a legii învățământului cu legislația internațională și națională într-un cadru legislativ coerent, eliminând astfel interpretările conform cărora disciplina *Religie* este obligatorie; pe de altă parte însă, terminologia folosită de legiuitor în cazul discutat, al Legii învățământului, este una care poate (ușor) contribui la interpretări abuzive în privința libertății de alegere a frecventării orelor de *Religie* (referința este, în special la clasele din învățământul primar) – „e greu de presupus că fiecare director va fi dotat cu o copie a deciziei Curții pentru a o aplica întocmai, și că va reuși acest lucru”¹³.

Analiza mea va viza argumentul folosit de Curtea Constituțională pentru a demonstra că obligativitatea din textul legii nu se referă la obligativitatea studierii *Religiei*.

Astfel, în opinia Curții Constituționale, dreptul de a alege (*religia și confesiunea*) „semnifică și posibilitatea de a nu avea nici o opțiune religioasă”¹⁴.

Analizând prin analogie, consider că argumentul folosit de Curtea Constituțională este unul falacios, întrucât dacă coroborarea tezei conform căreia *învățământul religios este obligatoriu* (premise 1 – art. 9, alin. 1, teza a doua) cu

teza conform căreia *elevul, cu acordul părintelui..., alege pentru studiu religia ...*, (premisa 2 – ibid., teza finală), semnifică *posibilitatea de a nu avea nici o opțiune religioasă*, (concluzia C – concluzia Curții Constituționale) atunci coroborarea tezei conform căreia *învățământul primar și gimnazial este obligatoriu* (premisa 1' – art. 6 și art. 15, alin. 10) cu teza conform căreia *părintele ..., are dreptul de a alege forma de învățământ și felul educației copilului* (premisa 2' - art. 178, alin. 1¹⁵) va semnifica *posibilitatea de a nu alege nici o formă de învățământ sau educație* (concluzia C), argument pe care, cred, nici măcar Curtea Constituțională nu ar fi fost de acord să-l considere valid¹⁶.

Însă, pentru disciplina *Religie*, nici caracterul de opțională (în varianta din 1995, pentru gimnaziu) nu poate fi corect argumentat, într-un stat de drept; o disciplină opțională instituie caracterul obligatoriu pe parcursul anului în care este aleasă – din oferta școlii elevii/ elevele își aleg un număr de discipline opționale (de regulă trei) pe ale căror ore, în anul șolar respectiv, trebuie să le frecventeze. Însă un/ o elev/ elevă își poate schimba religia pe parcursul anului, ceea ce înseamnă că poate să nu mai frecventeze orele acelei discipline, situația școlară rămânând neîncheiată (presupunând că a trecut de mijlocul anului școlar, nu își mai poate alege nici o altă disciplină). Pentru a rămâne în contextul respectării drepturilor și libertăților ființei umane, *Religia* nu poate fi reglementată în școlile publice decât ca disciplină facultativă.

În decembrie 1996, Sinodul Bisericii Ortodoxe Române și Adunarea Națională Bisericească au înaintat Senatului propunerea legislativă cetățenească, susținută prin semnăturile a 1.049.853 de „credincioși”, privind modificarea art. 9 alin. (1) din Legea învățământului nr. 84/1995.

Potrivit propunerii legislative, acest alineat urma să primească următoarea redactare:

Planurile învățământului primar, gimnazial, liceal și profesional includ religia ca disciplină școlară de bază¹⁷. Participarea la orele de religie se va face în funcție de apartenența religioasă și confesională.

Propunerea nu a fost adoptată în varianta solicitată întrucât, cu referire nemijlocită la obiectul inițiativei legislative, prin adresa nr. 9.304/ 1997, Ministerul Învățământului a precizat, următoarele:

1.În Legea învățământului nu există noțiunea de „disciplină de bază”. Art. 127 alin. (2) prevede că planurile de învățământ cuprind discipline obligatorii, opționale și facultative.

2. *Introducerea religiei ca disciplină obligatorie nu va avea consecințe negative asupra elevilor care nu aparțin unei credințe și confesiuni dintre cele recunoscute, potrivit legii. Există posibilitatea ca aceștia – foarte puțini – să primească spre rezolvare, în școală, individual sau în grup diverse sarcini didactice¹⁸.*

Din nou, susținerea privind disciplina *Religie* (punctul 2 al anexei) este cel puțin confuză: pe de o parte, legiuitorul a stabilit că *elevii „care nu aparțin unei credințe sau confesiuni dintre cele recunoscute oficial sunt foarte puțini (!)”*¹⁹; pe de altă parte, din text reiese că dacă un elev aparține uneia dintre „*credințele sau confesiunile recunoscute oficial*” este obligat (prin lege) să frecventeze orele disciplinei *Religie*²⁰ (ca și cum prin lege o persoană poate fi obligată să participe la slujbele religioase din biserică).

În varianta modificată și republicată a *Legii învățământului*, din 1999, caracterul disciplinei *Religie* este, din nou, unul ambiguu, aceasta figurând ca obligatorie (*parte a trunchiului comun*, art. 9, alin. 1) dar cu statut de opțională (*elevul poate să nu frecventeze orele de religie*, art. 9, alin. 2).²¹ Nici statutul de disciplină *opțională*, pentru *Religie*, nu este însă suficient clarificat întrucât opțiunea de a nu frecventa această disciplină nu este condiționată de alegerea altei discipline din pachetul de discipline opționale din planul de învățământ, existând posibilitatea – conform art. 9, alin. 2 – încheierii situației școlare fără această disciplină, ceea ce îi conferă și caracterul de disciplină *facultativă*.

Este evident, în urma analizei sub aceste trei planuri, că *Religia* are caracter de disciplină facultativă. Menționarea redundantă, în textul legii, a celorlalte două variante nu face decât să îngreuneze opțiunile în privința alegerii acestei discipline, mai exact în privința *renunțării* la frecventarea orelor acestei discipline.

Ambiguitatea legislativă este continuată și în unele acte normative cu caracter de lege, prin care se atentează la mecanismul de asigurare a libertății religioase. Astfel, Ordinul nr. 3670/17.04.2001²² cu privire la aplicarea Planurilor-cadru de învățământ pentru liceu în anul școlar 2001-2002, în contradicție cu *Legea învățământului* (art. 9), anulează caracterul de disciplină facultativă pentru disciplina *Religie*:

(...) Luînd în considerare faptul că învățământul din România trebuie să contribuie la formarea la elevi a unei personalități active, motivate și creative, capabile de opțiune și de decizie, Ministrul Educației și Cercetării dispune:

(...) *Art.5. Conform art. 9 din Legea învățământului, «planurile-cadru ale învățământului primar, gimnazial, liceal și profesional includ Religia ca disciplină școlară, parte a trunchiului comun. Elevul, cu acordul părinților sau al tutorelui legal instituit, alege pentru studiu religia și confesiunea. La solicitarea scrisă a părinților sau a tutorelui legal instituit, elevul poate să nu frecventeze ora de religie.»* În această ultima situație, elevul își va alege, în locul disciplinei *Religie*, o disciplină opțională.

Ultima precizare din acest paragraf, care obligă la alegerea unei discipline opționale în cazul *renunțării* la frecventarea orelor de *Religie*, contrazice alineatul din *Legea învățământului* (art. 9, alin. 2) în care se prevede încheierea situației școlare fără disciplina *Religie* („*în acest caz situația școlară se încheie fără această disciplină*”).

În unele dintre anexele *Ordinului Ministrului Educației* se prevede²³, printr-o notă sub un tabel că „*elevii care nu studiază Religia își vor completa, în mod obligatoriu, schema orară cu un opțional ales în urma procesului de consultare*”.

Deși invocă, în preambulul *Ordinului*, „*formarea unei personalități capabile de opțiune și decizie*”, Ministrul Educației și Cercetării, printr-o notă în subsolul unui tabel, care contrazice chiar Legea învățământului, restricționează libertatea religioasă: dacă un/o elev/elevă (*la solicitarea scrisă a părinților...*) va dori să nu mai frecventeze orele disciplinei *Religie* (să presupunem ca și-a schimbat religia) la mijlocul semestrului al II-lea, nu va putea să-și mai aleagă un opțional, ceea ce va determina continuarea disciplinei *Religie*, împotriva dorinței (și a voinței) legitime a elevului/ elevei.

O situație ilegală de ascensiune (cel puțin în privința puterii) a Bisericii, cu sprijinul instituțiilor publice, este evidențiată și în scoaterea la concurs, în fiecare an²⁴, a posturilor titularizabile pentru disciplina *Religie*. Pentru a putea fi oferită spre titularizare, în condițiile legii, o catedră trebuie să prezinte garanția viabilității pentru o perioadă de cel puțin 4 ani. Mai mult decât atât, conform *Metodologiei*, nu pot fi oferite spre concurs catedrele pentru discipline opționale²⁵.

Pe de o parte, așa cum prevede legea, disciplina *Religie* are caracter de disciplină facultativă, deci nu poate fi titularizabilă (decît ilegal); pe de altă parte, existînd garanția libertății religioase, asigurată de reglementările internaționale²⁶ și de Constituția României, nu poate fi asigurată viabilitatea unei catedre pentru disciplina *Religie* – oricînd o persoană își poate schimba religia sau poate renunța la ea (fără a alege o alta), a gîndi și a legifera altfel însemnînd o diminuare (considerabilă) a acestei libertăți.

În alin. 3 al art. 9 din Legea 84/1995, republicată în 1999, se prevede că, la cererea cultelor recunoscute oficial de stat, organizarea învățămîntului teologic specific pregătirii personalului de cult și activității social-misionare, în subordinea *Ministerului Educației Naționale*, se face „*proporțional cu ponderea numerică a fiecărui cult în configurația religioasă a țării, potrivit recensămîntului oficial reactualizat*”.

Această restricție²⁷ nu este corect justificată întrucît, pe de o parte, în cadrul recensămîntului, la întrebarea privind religia „*răspunsul nu este obligatoriu. Cel care este întrebat poate să declare religia de care aparține, poate să declare că este ateu sau poate să spună că este o problemă personală – și atunci se va considera nedeclarat. Adică, spre deosebire de celelalte întrebări, are dreptul de a nu răspunde la această întrebare*”²⁸.

Însă nici această situație nu este reglementată destul de clar întrucît, prin art. 21, alin. (1), lit. b), și alin. (2), din Hotărîrea Guvernului nr. 680/2001, *privind organizarea și desfășurarea recensămîntului populației și al locuințelor din România în anul 2002*²⁹, se stabilește că *refuzul de a furniza personalului de*

recensămînt informațiile prevăzute în formularele de înregistrare sau furnizarea de date eronate sunt considerate contravenții pentru care se aplică o amendă între 2 000 000 lei și 10 000 000 lei.

De asemenea, pe coperta I a formularului pentru recensămînt, 2002, este trecut mențiunea „Cetățenii au obligația de a furniza recenzorului informații complete și corecte”, iar la capitolul IV: *Date privind persoanele înregistrate în gospodărie*, la pct. 17. *Religia*, există doar două rubrici (*Ortodoxă și Altă religie*) fără a fi specificată și posibilitatea neapartenenței la una dintre religii.

În interviurile realizate cu recenzori, aceștia mi-au spus că au existat persoane care nu știau ce să răspundă la întrebarea privind religia sau persoane care dădeau răspunsuri de tipul „treceți ce este toată lumea”, sau „treceți ce au zis și ceilalți”³⁰.

Mai mult, deși 84% din populația României se declară ca aparținînd confesiunii creștin-ortodoxe, sondajul Gallup din septembrie 2003, „*Intoleranță, discriminare și autoritarism în opinia publică*”, comandat de Institutul de Politici Publice arată că (doar) 49,8% dintre respondenți/ respondente cred în viața de după moarte, iar 42,3% consideră că este mai important să fii om bun decît să crezi în Dumnezeu, ceea ce contravine principiilor de bază ale cretinismului³¹. Pe de altă parte, *Conferința Generală a Organizației Națiunilor Unite pentru educație, știință și cultură*, a adoptat la Paris, la 14 decembrie 1964 *Convenția privind lupta împotriva discriminării în domeniul învățămîntului*, care, la art. 3, lit. d, susține următoarele:

În scopul de a elimina sau preveni orice discriminare în sensul prezentei Convenții, Statele Participante își iau angajamentul să nu admită, în cazul unui ajutor eventual, dat sub orice formă, de către autoritățile publice instituțiilor de învățămînt, nici o preferință sau restricție bazate exclusiv pe faptul că elevii aparțin unui grup determinat;

România a devenit parte la această convenție prin *Decretul 149 din 2 aprilie 1964 pentru ratificarea Convenției privind lupta împotriva discriminării în domeniul învățămîntului*³².

Restricția impusă prin art. 9, alin. (3), teza întâi a fost reglementată din august 1999 prin adoptarea *Legii 151 din 30 iulie 1999*³³ *privind aprobarea Ordonanței de urgență a Guvernului nr. 36/1997 pentru modificarea și completarea Legii învățămîntului nr. 84/1995*:

Culte recunoscute oficial de stat pot solicita Ministerului Educației Naționale organizarea unui învățămînt teologic specific pregătirii personalului de cult și activității social-misionare a cultelor, numai pentru absolvenții învățămîntului gimnazial sau liceal, după caz, proporțional cu ponderea numerică a fiecărui cult în configurația religioasă a țării, potrivit recensămîntului oficial reactualizat.

II. Studiu de caz

Voi continua lucrarea cu un studiu de caz, o analiză a modului în care s-au făcut demersurile introducerii educației *moral-religioase* în învățământul *de stat*³⁴, câteva dintre etapele parcurse și unele dintre consecințe. Alături de instrumentele menționate în introducerea lucrării – analiza cantitativă și cea calitativă – am folosit interviuri cu elevi/eleve, părinți ai acestora, profesori/profesoare, inspectorii școlari. Materialele - procese verbale, dări de seamă, informații, adrese, cereri – au fost preluate din arhivele Episcopiei Buzăului și ale Seminarului Teologic Liceal din Buzău.

II.1 *Predarea altor discipline, în afara religiei, de către absolvenții ai instituțiilor de învățământ teologic, în școlile de stat*

Absolvenții seminarelor teologice, ai seminarelor monahale și ai institutelor teologice au fost angajați pentru predarea și a altor discipline în afara disciplinei *Religie*.

În 22.02.1991, Ministerul Învățământului și științei și Secretariatul de Stat pentru Culte au emis o *Notă* comună cu numerele 32443, respectiv 1448, privind posibilitatea utilizării absolvenților de seminarii și ai institutelor teologice de grad universitar ca învățători, respectiv ca profesori cu studii superioare, pentru predarea unor discipline în școlile de stat începând cu trimestrul al II-lea al anului de învățământ 1990-1991.

În 26.02.1991, prin adresa nr. 1693, Cancelaria Sfântului Sinod din cadrul Patriarhiei Române solicită Episcopiei Buzăului selecționarea, de urgență, a preoților care, conform *Notei* Ministerului Învățământului și științei și Secretariatului de Stat pentru Culte, corespund pentru a preda în școlile de stat, cu precădere din mediul rural, disciplinele: muzică, limba română, limba latină, limbi moderne.

Recomandările eparhiilor urmau să fie trimise inspectoratelor școlare teritoriale care „aveau nevoie” de cadre didactice.

În urma solicitării Episcopiei Buzăului³⁵, protopopiatele din județele Buzău și Vrancea, au întocmit tabele cu numele preoților care corespund (atât ca pregătire cât și ca metodologie) pentru a putea preda în școlile de stat, „*cu precădere în mediul rural*”, disciplinele prevăzute în nota comună:

- Protoeria Buzău³⁶: 71 preoți – 17 cu seminar teologic (notați, în continuare, cu ST), 54 licențiați în teologie (notați, în continuare, cu LT);
- Protoeria Pătirlagele³⁷: 14 preoți – 14 LT;
- Protopopiatul Rîmnicu Sărat³⁸: 12 preoți – 12 LT ;
- Protoeria Panciu³⁹: 44 preoți – 35 LT, 1 ST;
- Protopopiatul Focșani: 44 preoți – 40 LT, 4 ST;

Ulterior, listele au fost trimise Inspectoratelor școlare Județene Buzău și Vrancea.

II.2. Predarea religiei în școlile de stat: *Scapă cine poate!*

Deși în instituțiile de învățământ teologic s-a oferit oportunitatea pregătirii în scopul predării *Religiei* (existând clase cu această specializare în institutele teologice, seminarele teologice și seminarele monahale), din paragraful final al *Notei* reiese prioritatea care a fost acordată preoților în predarea acestei discipline⁴⁰. De asemenea, deși predarea acestei discipline are loc în școli ale Ministerului Educației – școli publice, prioritatea în decizii, în privința încadrării suplinitorilor, o dețin Secretariatul de Stat pentru Culte și „*conducătorul unității centrale de cult*” (aceste aspecte constituind unele dintre sursele *neînțelegerilor* în privința alegerii cadrului didactic, în unele școli; vezi infra, pp. 27- 28).

În adresa Cancelariei Sfântului Sinod al B.O.R., nr. 5331/ 14.06.1990, către *Episcopia Buzăului*, se aduce la cunoștință că *Sfântul Sinod* în ședința sa de lucru din 08.06.1990 a examinat referatul *Cancelariei Sfântului Sinod* privind organizarea cursurilor de metodologie și didactică pentru preoții care vor predă religia în școlile din învățământul *de stat* în anul școlar 1990-1991.

În urma concluziilor la care s-a ajuns, *Sfântul Sinod* a hotărât (printre altele):

-la aceste cursuri vor participa câte un preot din fiecare protopopiat, rînduit de *Chiriah*, dintre preoții cu pregătire și vocație didactică, consilieri culturali de la centrele eparhiale și profesori de la seminariile teologice care predau *Omiletica* și *Catehetica*;

organizarea cursurilor de metodologie și didactică va avea loc la Institutul Teologic Universitar din București în perioada 16-27 iulie 1990, într-o singură serie;

- în cursul lunii august, a.c., eparhiile, la rîndul lor, vor organiza, pe protopopiate sau grupe de preoți, seminarizarea acestor prelegeri folosind în acest scop pe preoții, consilierii și profesorii de seminar care au participat la cursurile de metodologie și didactică la Institutul Teologic Universitar din București.

Din cuprinsul Eparhiei Buzăului au participat la cursurile de metodologie și didactică, organizate de Institutul Teologic Universitar București, 8 preoți⁴¹.

În *Protocolul* încheiat între Ministerul Educației și științei⁴² și Secretariatul de Stat pentru Culte⁴³, la 11.09.1990, privind introducerea educației moral-religioase în învățământul *de stat*, la pct. 3, se prevede că „*educația moral-religioasă accentuează asupra elementelor de etică și istorie culturală. (...) Elaborarea programelor de învățământ și predarea se vor face în spirit irenic, ținînd seama de principiile vieții comune într-un stat modern*”, iar la pct. 2 se menționează că educația moral-religioasă este obiect de învățământ și „*are statut de disciplină opțională și facultativă*”. Este interesant de remarcat că nici una dintre prevederile *cheie* ale acestui *Protocol* inițial nu au fost respectate⁴⁴: educația „moral-religioasă” nu s-a concentrat pe elemente de etică și istorie culturală, programele de învățământ și predarea nu au respectat (și nu respectă) spiritul irenic,

iar despre „*principiile vieții comune într-un stat modern*”... se pare că tendința este de a le combate și nu de a le promova.

În urma sesizării celor 57 de deputați asupra neconstituționalității prevederilor art. 9 din Legea învățământului, în punctul de vedere al președintelui Camerei Deputaților se considera că textele în discuție sunt constituționale. În acest sens, se arătau, în esență, următoarele:

Studiul religiei, în conformitate cu opțiunea elevului și acordul părintelui sau tutorelui legal, în măsura în care obiectul materiei și modalitatea de predare se integrează procesului normal de învățământ și se axează pe prezentarea unor elemente de cultură religioasă generale, abordate într-o manieră neutrală (sic!), nu poate fi considerat, ca și în cazul altor discipline, o modalitate de constrângere a subiecților în aderarea la o anumită religie⁴⁵.

Afirmațiile președintelui Camerei Deputaților sunt false întrucât, în contextul educațional dat, studiul religiei, în școlile de stat din România, nu se axează pe prezentarea unor elemente de cultură religioasă generală, iar prevederile punctului 3 din Protocol au fost încălcate de B.O.R., respectiv prin nerespectarea caracterului irenic al disciplinei *educație moral-religioasă* chiar din programa analitică⁴⁶. Astfel, pentru fiecare clasă, de la clasa I până la clasa a XII-a, *programa* începe cu *Semnul Sfintei Cruci* (semn specific Bisericii Ortodoxe și care, în cadrul altor confesiuni creștine este neacceptat). În *Abecedarul micuțului creștin*, București:

Editura Didactică și Pedagogică, 1992, apărut cu aprobarea Comisiei Patriarhale Române pentru Învățământ și cu avizul Ministerului Educației Naționale nr. 32530/17.06.1990, se prezintă explicit, cu detalii în imagini, cum se face semnul crucii, caracteristic confesiunii ortodoxe.

Din interviuri cu eleve/elevi de diferite clase⁴⁷, a reieșit că la toate orele de religie li se solicită să facă acest *semn*, cu fața orientată către o icoană – aparținând tot confesiunii ortodoxe și care rămîne în clasă tot timpul, nu numai la orele de religie – care este prezentă în toate sălile de clasă (icoanele ortodoxe nu lipsesc nici de pe pereții cancelariilor sau ai birourilor persoanelor din conducere, fiind însoțite, nu de puține ori, și de *Calendarul creștin-ortodox*); acceptarea, de către conducerea școlilor publice, a icoanelor pe pereții claselor și ai cancelariilor este o încălcare a libertății religioase și o promovare a intoleranței, sancționate prin *Convenția privind lupta împotriva discriminării în domeniul învățământului*, la care România este parte⁴⁸.

În una dintre școlile din Buzău⁴⁹, la clasele primare, în anul școlar 2001-2002, profesoara de religie le spunea elevilor/elevilor că „*dacă nu vin la școală cu cruciuliță la gît o să apară diavolul și vor păți numai lucruri rele*”. La una din clasele I, mama unei eleve mi-a spus că aceasta se trezea plîngînd noaptea, întrucît, la ea în clasă, pentru a fi mai convingătoare, profesoara le-a desenat *diavolul* pe tablă. În discuțiile purtate, printr-o elocvență pentru care ar fi invidiat-o și cei

patru evangheliști, profesoara respectivă mi-a spus că atât timp cât *Fecioara Maria* – care veghează la buna desfășurare a activității ei –, nu i-a atras atenția, înseamnă că nu a greșit⁵⁰.

Un exemplu similar s-a întâmplat și la altă școală⁵¹ unde mama unei eleve a trebuit să meargă cu aceasta la psiholog în urma unei povești predată la ora de religie (probleme similare având și alți copii, ceea ce i-a determinat pe părinți să solicite schimbarea profesorului respectiv).

Tot la aceeași școală, la clasele primare, în cadrul orei de religie, profesorul le-a spus elevelor/elevilor că „*pe umărul drept aveți un îngerăș, iar pe umărul stîng un drac, prin urmare aveți grijă cum vă închinați: dacă începeți cu partea stîngă, vă închinați dracului*”. Tot la clasele primare li s-a spus elevelor/ elevilor: „*dacă intrați într-o biserică adventistă, da tractorul peste voi*” (în imediata vecinătate a școlii respective se află un așezământ al confesiunii adventiste de ziua a șaptea).

Într-un liceu din Buzău⁵², la orele de religie, profesorul le-a spus elevelor/ elevilor, în anul școlar 2001-2002, că unele dintre confesiunile care nu sunt ortodoxe (dar care sunt printre confesiunile acceptate, legal, în România) sunt secte⁵³. Este interesant de observat că dintre confesiunile acceptate în România s-a referit numai la cele care au reprezentanți/reprezentante în Buzău. Bisericile care nu aparțin confesiunii ortodoxe, sunt prezentate ca fiind un pericol pentru cei/cele care intră în ele. De asemenea, unele dintre confesiunile respective sunt prezentate ca *denigratoare* ale confesiunii ortodoxe; (din caietul de religie al unui elev de clasa a IX- a⁵⁴): „(...) *adventiștii denigrează Biserica Ortodoxă, (...) pentru ei biserica este stăpînită de diavol, iar singurul adăpost de acesta este casa lor*”; sau: „*Martorii lui Iehova este una dintre cele mai periculoase secte (...) este una dintre formele de fanaticism religios*” – la una dintre clasele a III-a⁵⁵, profesoara de *Religie* le-a spus copiilor să nu vorbească cu cei din „*secta Martorii lui Iehova*” și în nici un caz să nu îi primească în casă.

La aceeași școală, în clasa a V-a (an școlar 2003-2004), profesora de *Religie* le-a spus copiilor că Dumnezeu îi iubește numai pe ortodocși. Din colectivul clasei fac parte și două eleve care nu aparțin confesiunii ortodoxe și care participă la ora de *Religie*: una aparținînd confesiunii evanghelice, iar alta aparținînd confesiunii iudaice. Deși una dintre colege a protestat chiar în timpul orei: „*doamna profesoară, eu cred că Dumnezeu ne iubește pe toți – nu numai pe ortodocși, ci și pe colegele noastre*”⁵⁶, reacția negativă nu a întîrziat să apară, unii/unele colege/colege îndepărtîndu-le, în pauză, pe cele două fete spunînd că sunt „*spurcate*”. Problema s-a discutat în ședința pe clasă, mama uneia dintre cele două eleve solicitîndu-i dirigintei să discute cu profesoara de *Religie* pentru a-și modifica discursul, cel puțin în cadrul școlii.

La mai multe școli și licee din (județul) Buzău⁵⁷, profesorul de religie (preot) le solicită elevelor/elevilor, la ora de religie, să prezinte aspecte din slujba ținută la una

dintre bisericile ortodoxe în duminica precedentă zilei în care are loc lecția. De asemenea, unele dintre eleve⁵⁸ mi-au spus că li se solicită ca la ora de *Religie* să nu stea cu *capul descoperit*. La același liceu, la deschiderea anului școlar, directorul a propus ca toate zilele de școală să înceapă și să se încheie cu o rugăciune.

Obligarea elevelor și a elevilor de a merge la biserică este întâlnită frecvent în școlile din mediul rural: în Grup Școlar Industrial (G.S.I.) Berca, în școala din Pleșcoi⁵⁹, în școala din Săgeata, în școala din Cîndești (anul școlar 2003- 2004). Dacă nu merg la biserică săptămînal, elevelor/elevilor li se scad puncte la notarea din cadrul orei de *Religie*. Asemenea situații sunt întâlnite și în alte județe⁶⁰. În comuna Săgeata, pentru astfel de „abateri” copiilor li se dau note sub nota de promovare a clasei, iar în Cîndești copiii sunt obligați să cumpere și trei lumînări. La școala din Joseni, profesorul (preot) de religie a pedepsit un elev⁶¹ în clasa a IV-a ținîndu-l în picioare toată ora (în prezența celorlalți copii) pentru că, în preajma sărbătorilor de Paște, a vizionat un film difuzat în localitate de membrii unei confesiuni protestante⁶². Astfel de comportamente sunt considerate infracțiuni și sunt pedepsite ca atare de legislația din România. Astfel, Codul Penal sancționează cu închisoare de la o lună la 6 luni sau cu amendă „*fapta de a obliga o persoană, prin constrîngere, să participe la serviciile religioase ale vreunui cult, sau să îndeplinească un act religios legat de exercitarea unui cult*”⁶³. În G.S.I. Berca, unul dintre profesorii de *Religie* (preot) obligă copiii ca, în școală, să i se adreseze cu apelativul *Prea Cucernice Părinte*. De asemenea, pentru același profesor (preot) formula de salut trebuie să fie, obligatoriu, *Săru' mîna*.

În procesul verbal al *Conferinței preoțești*, Protoeria Buzău, încheiat în data de 28.08.1990⁶⁴ se menționează că „*acest subiect* (al educației moral-religioase, *n.m., E.M.*) *ne dă mult de gîndit și ne întrebăm dacă noi putem acoperi atîtea ore de religie, dacă putem fi în același timp și preoți și profesori*”; după cum relevă studiul de față, întrebarea a rămas valabilă și după 14 ani de la adresarea ei inițială.

Prin adresa nr. 3407/ 12.09.1990 Episcopia Buzăului informează *Cancelaria Sfîntului Sinod* că, în cadrul întrunirilor organizate pe protopopiate, la cea de a treia parte, care a constatat în discuții pe marginea temelor prezentate, s-au făcut sugestii și propuneri, printre care:

- reintroducerea religiei în școlile *de stat* „*e o problemă care trebuie să mobilizeze nu numai pe preoți, ci și pe părinții copiilor, care părinți să solicite acest lucru*”;
- oficierea, în cadrul fiecărei instituții școlare, la începerea noului an școlar, a slujbei de *Sfeștaniei* și a *Te Deumului* (specific ortodoxe, *n.m., E.M.*);
- înființarea la București, în cadrul Patriarhiei a unui „*post național de radio prin intermediul căruia să se expună învățăturile Bisericii noastre, să se facă o informare exactă și la timp asupra tuturor evenimentelor cu caracter bisericesc*”;

În primele zile ale anului 1991, Secretariatul de Stat pentru Culte a emis un *Apel- Invitație*⁶⁵ la dezbateri în cadrul unei sesiuni științifice cu tema „*O breșă*

între trecut și viitor; impactul religiei creștine în societatea românească contemporană”. La secțiunea a II-a, *Religie și Educație*, problematica de discutat era: *Criza moralei. Criza educației... Introducerea educației moral-religioase în școlile învățământului de stat*⁶⁶.

Pentru „organizarea de întâlniri și dezbateri, activități metodice și lecții deschise în vederea unei bune desfășurări a orelor de educație moral-religioasă” au fost emise *Circulara Sfântului Sinod nr. 641/ 1991* și *Comunicatul Ministerului Învățământului și Științei și Secretariatului de Stat pentru Culte*, din 01.02.1991

La propunerea *Comisiei învățământului* pentru pregătirea personalului bisericesc, *Sfântul Sinod* a aprobat⁶⁷ ca în cadrul *primei* întruniri preoțești, din luna iunie 1991, să se trateze subiectul „Educația moral- religioasă a tineretului”.

În adresa nr. 1519/ 08.05.1991, emisă de Episcopia Buzăului către *Cancelaria Sfântului Sinod*, se menționează organizarea unor întruniri și dezbateri, în cadrul Eparhiei Buzăului, de comun acord cu cele două inspectorate școlare județene, Buzău și Vrancea. Au avut loc discuții cu privire la modul cum se desfășoară ora de educație moral-religioasă în învățământul de stat, greutățile întâmpinate în acest sens și propuneri pentru viitor. Printre „greutăți”, este menționat și faptul că orele de religie au fost programate la începutul sau sfârșitul orelor, problema fiind nu lipsa de interes a elevilor/ elevelor pentru această disciplină (întrucât în procesele verbale, ale reprezentanților B.O.R., este menționat „un interes larg” al acestora pentru *Religie*), ci faptul că nu se respectă *Protocolul* încheiat între Ministerul Învățământului și Științei și Secretariatul de Stat pentru Culte, în care este precizat ca ora de religie să fie „inclusă în orar”⁶⁸.

Printre propuneri:

organizarea de întruniri cu preoții în probleme de metodologie și didactică;

- intervenția în vederea schimbării denumirii disciplinei *educație moral-religioasă*;

În adresă se precizează că reprezentanții celor două inspectorate școlare județene s-au angajat să rezolve „favorabil” problemele sesizate (care revin unităților respective).

De asemenea, se menționează că în cadrul Inspectoratului școlar Județean, la data de 30.04.1991, toți directorii de școli au fost îndrumați să „*include această disciplină în orar, să aibă rubrică în catalog și să fie notată, iar lecțiile predate să fie menționate în condică*”.

În privința „interesului larg” acordat de eleve/elevi disciplinei *Religie*, diriginta unuia dintre liceele din Buzău⁶⁹ a solicitat acestora (clasa a XI- a), după începerea anului școlar 2002-2003, să scrie pe o foaie de hârtie opțiunile pe care le-ar fi ales dacă li s-ar fi dat această posibilitate (*de regulă*, opțiunile sunt deja *alese* – dar nu de eleve/elevi sau părinții acestora – atunci când începe școala). Fiecare trebuia să aleagă trei opționale. Nici un/o elev/ă nu a ales *Religia*. Con-

sider că acest aspect este foarte important și cred că ar trebui să se insiste pe alegerea propriu-zisă a opționalelor de către eleve/ elevi, după ce aceste opționale sunt afișate la un avizier însoțite de o descriere a lor. De asemenea, un aspect la fel de important este și faptul că nici un/ o elev/elevă nu știau că *Religia* este disciplină opțională.

În interviurile realizate cu eleve/elevi de clasele a IX-a, a X-a, a XI-a și a XII-a⁷⁰, doar în două clase (din 19 analizate) procentul celor care au ales ca disciplină opțională *Religia* a fost 30%, în rest situându-se sub 20%, în unele clase existând o singură preferință pentru această disciplină, iar în altele chiar nici una. 90% dintre elevele/elevii interviuate/intervievați nu știau că *Religia* este disciplină opțională și chiar facultativă (poate să nu fie aleasă fără a se face o altă în loc)⁷¹. Dintr-un total de 366 eleve/elevi, doar 51 au ales ca disciplină opțională *Religia* (le-au fost indicate 9 discipline, din care trebuia să își aleagă, fără precizarea numelui elevei/elevului, 3 opționale), reieșind astfel, un procent de 13,93% (din totalul elevelor/elevilor în clasele respective, au fost absente/absenți în timpul interviurilor 29 eleve/ elevi).

Nici cadrele didactice, în majoritate, nu știu că disciplina *Religie* are caracter facultativ, ceea ce afectează informarea elevelor/elevilor și a părinților acestora (nici o/un dirigintă/diriginte, din școlile analizate nu a anunțat copiii sau părinții de posibilitatea nefrecventării orelor de *Religie*). De altfel, reglementarea acestei discipline reflectă o duplicitate care, măcar în Legea învățământului ar fi trebuit evitată: *Religia* apare ca obligatorie în ofertă, iar cei/cele care doresc să nu frecventeze orele respective trebuie să solicite, în scris, acest lucru⁷². Varianta corectă ar fi trebuit să prevadă solicitarea celor care doresc să frecventeze orele de *Religie* și nu a celor care doresc să nu frecventeze aceste ore.

În școala unde predau⁷³, după ce am anunțat, la toate clasele unde am ore, că frecvența acestei discipline nu este obligatorie, aproximativ 30 de elevi/eleve și-au anunțat intenția de a nu mai participa. Este ușor de imaginat de ce intențiile lor nu s-au regăsit în practică. Doi dintre elevi (în vîrstă de peste 18 ani) au anunțat însă renunțarea la această disciplină⁷⁴. Ambii au fost însă *determinați*, de majoritatea cadrelor didactice care le predau, să reia frecventarea orelor de *Religie*. Ceea ce s-a și întîmplat, după nici trei săptămîni⁷⁵. Din discuții cu elevi/eleve de la diverse școli a reieșit teama acestora de a alege să nu frecventeze ora de religie.

În procesul verbal încheiat în data de 18.06.1991⁷⁶ la conferința preoțească din cadrul Protoieriei Buzău, cu tema „Educația moral-religioasă a tineretului și a întregului popor” se menționează că „*educația rece, scolastică, trebuie evitată sau, cel puțin, trecută pe locul doi.... Sfînta Scriptură trebuie să aibă primul rol în educație: a ajunge asemenea lui Dumnezeu, iată ținta de atins*”.

Nu lipsesc exprimările sexiste (și, evident, discriminatorii): „*Educația avînd la bază omul ca chip al lui Dumnezeu va trimite în lume bărbați capabili să*

cugete și să lucreze cu putere, care să fie stăpînii și nu robii împrejurărilor, bărbați cu idei largi, cu idei clare și avînd curajul convingerilor lor". Un asemenea exemplu de sexism în limbaj îl putem întîlni și în practica predării acestei discipline – la una din școlile din Buzău⁷⁷ la clasele a doua, profesoara de religie le-a explicat elevelor și elevilor, la lecția „Iubirea și purtarea de grijă a lui Dumnezeu față de lume” că *Dumnezeu se poartă cu noi ca un tată cu fiii lui*⁷⁸.

Se recunoaște totodată că, deși este creată posibilitatea predării religiei în școli, „o problemă care se ridică acum este pregătirea noastră din punct de vedere pedagogic pentru această deosebită lucrare cu tineretul țării”.

În referatul conferinței din 20.06.1991⁷⁹, parohia Unguriu, se dau ca exemple de educație pasajul din *Vechiul Testament* în care femeia este citată printre proprietățile bărbatului, alături de boul, asinul și alte dobitoace ale acestuia și pasajul în care este promovată metoda răzbunării – „ochi pentru ochi, dinte pentru dinte...” – sugerîndu-se că „influențele educative” ale *profetilor* asupra poporului evreu ar putea fi transpuse în „adevărute manuale de educație”:

Să nu dorești femeia aproapelui tău, nici ogorul lui, nici sluga lui, nici slujnica lui, nici boul lui, nici asinul lui și nici unul dintre dobitoacele lui (...)!

*Iar de va fi și altă vătămare atunci să plătească suflet pentru suflet, ochi pentru ochi, dinte pentru dinte, mînă pentru mînă, picior pentru picior.*⁸⁰ Se menționează că *Vechiul Testament* este o carte (sic!) puternic educativă.

Este, cred, interesant de menționat că exemple care reflectă acest tip de educație, prin pedeapsă, se regăsesc și în manualele religioase ale confesiunii ortodoxe. În Abecedarul ortodox (vezi supra), un băiat, care este prezent și în imagini și în text, fiindu-i specificat și numele (Vasilică), este pedepsit de Dumnezeu pentru că a vrut să strice cuibul unei rîndunici. Pedeapsa ilustrează o metodă educativă care nu este tocmai în acord cu normele Ministerului Educației și Cercetării și nici, măcar, în acord cu învățătura creștină, aceea a dragostei și a recompensei: scara, pe care băiatul s-a „cățărat” încercînd să strice cuibul rîndunicii, a alunecat, „*Vasilică a căzut și toată vara a zăcut bolnav în spital*”. În imagine Vasilică este prezentat căzut la pămînt, cu scara peste abdomen, peste membrele inferioare și peste unul din membrele superioare (în lecția *Fii buni cu viețuitoarele*, pp. 36- 37); în această prezentare se poate identifica o ierarhie de putere, tendința putînd fi considerată ca fiind aceea de a dezvolta un caracter răzbunător; subsumîndu-se temei sugerată în titlu, conținutul lecției putea fi unul în care să se explice copiilor cum ar putea fi buni cu *viețuitoarele* (oferind acestora hrană, construindu-le un adăpost, sau protejîndu-le împotriva pericolelor ș.a.m.d.) și nu unul în care să poată fi identificat un conflict între copii și animale, conflict soluționat de *Dumnezeu* în favoarea animalelor⁸¹.

Tot o ierarhie de putere care poate ilustra metoda educației prin pedeapsă este identificată în una dintre imaginile lecției *Sfîntul Nicolae, prietenul copiilor*, pp.14-

15, (manualul confesiunii ortodoxe) în care, unuia dintre copii (băiatului) *Sfântul Nicolae* i-a adus în dar câteva nuiele; în text se menționează explicit că „*Sfântul Nicolae împarte daruri copiilor cumiști și credincioși*” (p.15). În *Pravila Bisericească*, se menționează că pentru copii „în anumite împrejurări, o bătaie chibzuită și părintească le este de mult folos”⁸², dîndu-se următorul citat din *Biblie (Proverbe 13, 24)*: *Cine-și cruță nuiiua, își urăște copilul, iar cine-l iubește, îl pedepsește.*

În procesul verbal încheiat în data de 20.06.1991⁸³ la conferința preotească cu tema „Educația moral-religioasă a tineretului” în cadrul Protoieriei Panciu, preotul din Rotilești considera că „nu s-a procedat bine prin înființarea multor facultăți de teologie în care pătrund tineri nepregătiți și cu vicii, care vor face greutăți bisericii. De ce ierarhii Bisericii noastre și reprezentanții preoțimii din Parlament nu iau poziție față de străinii care vin în țară la noi și fac propagandă religioasă pe stadioane? De ce nu ne apărăm mai cu curaj religia noastră ortodoxă strămoșească?”⁸⁴

Din același proces verbal, consider că sunt interesante unele dintre precizările protopopului care și-a centrat discursul pe „marea misiune a predării religiei în școli”:

Criza morală în care se zbate astăzi poporul nostru este în bună măsură urmarea propagandei ateiste. Considerăm că ieșirea din această criză nu va fi posibilă fără ca tînăra generație să cunoască adevărurile creștine și să se deprindă cu practicarea valorilor morale creștine. Alături de Biserică, școala își poate aduce un mare aport în acest sens dacă va reveni la predarea religiei. În interesul viitorului moral al copiilor noștri, al neamului nostru, va trebui să apelăm la părinții copiilor și împreună să solicităm reintroducerea religiei. Generațiile noastre nu știu ce vor pentru că nu știu ce cred. (...) Educația laică se adresează intelectului, iar educația religioasă se adresează inimii. Religia nu trebuie să fie un compendiu de definiții, ea trebuie să fie trăire. E nevoie să se dea educației religioase rolul ei primordial. De educația religioasă au nevoie copiii dar și adulții. E nevoie de o catehizare a tuturor fiilor Bisericii noastre.

În opinia reprezentanților Bisericii Ortodoxe Române singura sursă morală, necesară pentru „viitorul moral al copiilor noștri și al neamului nostru” este religioasă – creștin-ortodoxă.

La încheierea lucrărilor conferinței, protopopul anunță că la începerea anului școlar se poate oficia, de comun acord cu conducerea școlii, *Sfeștania* și *Te Deum* și, de asemenea, se poate pune în clase câte o icoană.

II.3 Unele dintre rezultatele introducerii educației religioase în școlile de stat

În data de 10.10.1990, la *Cancelaria Sfântului Sinod*, este înregistrată, la nr.10809, o reclamație a unora dintre *credincioșii* din parohia Cănești, care, împreună cu preotul din parohie sunt nemulțumiți din cauza „*acutelor greutăți întâmpinate în privința reintroducerii religiei în școală din cauza conducerii școlii*”

reprezentată prin doamna directoare Jordan Florica, ce face parte din vechea nomenclatură comunistă, fostă secretar adjunct la primăria comunei noastre și instalată în mod abuziv ca director al școlii după revoluția din decembrie 1989”.

Astfel, pentru a discredita persoanele care nu erau de acord cu inițiativa de a se preda religia în învățământul de stat, se foloseau sintagme care făceau referire la regimul comunist anterior anului 1989⁸⁵. Însă *mecanismele* folosite de cei nemulțumiți erau tot unele caracteristice sistemului comunist întrucât în cerere se solicita intervenția la *forurile superioare*:

*Smeriți apelăm la Prea Fericirea Voastră a ne ajuta, intervenind la Guvernul României, ca în școala din satul nostru să se reintroducă religia cum a fost pînă în anul 1948, fiind un drept ce ni se cuvine. Această măsură va contribui la educarea sănătoasă a noii generații de copii și tineret, în spiritul moralei creștine și cinstei, adevărului, dreptății, al tuturor virtuților, moștenite de la strămoși spre binele Patriei noastre, spre slava Sfintei Biserici și bunăstarea întregului popor român*⁸⁶.

Încă o dată se observă cum „educarea sănătoasă a copiilor și tineretului, binele patriei și bunăstarea întregului popor român” erau considerate nemijlocit dependente de morala creștină (se înțelege, ortodoxă).

De asemenea, este interesant de observat că se considera element de critică apartenența la *vechea nomenclatură comunistă*, iar scrisoarea îi era adresată patriarhului Teoctist căruia, după decembrie 1989, nu de puține ori, i s-au adus critici similare⁸⁷.

Prin adresa înregistrată la Episcopia Buzăului, la nr.4346/ 11.10.1990, preotul din parohia Cănești oferă mai multe explicații: directoarea școlii nu a permis oficierea *Te Deumului*, aplicarea în școală a unei icoane și predarea religiei. Mai mult, respectiva directoare „a avut același comportament ca și în regimul trecut cînd a fost secretară adjunctă și a persecutat poporul”.

Deși nu a avut acordul conducerii școlii, slujba a fost oficiată, la 1 octombrie 1990, iar icoana a fost prinsă în peretele din holul școlii, însă „în scurt timp a dispărut”.

Evenimentele s-au soldat cu diverse petiții, întocmite de „credincioși”, adresate patriarhului României, primului-ministru, președintelui României, în care se solicita reintroducerea religiei în școli, iar în alte petiții retragerea din funcție a directoarei.

În discuțiile purtate de preot cu un reprezentant al Inspectoratului școlar, acesta din urmă îi dă dreptate directoarei, spre indignarea preotului care încheie *informarea* atenționînd că „starea de nemulțumire se menține în parohia din Cănești”.

Solicitîndu-i-se explicații, preotul comunei a declarat⁸⁸ că, între timp, la „presiunea credincioșilor”, directoarea „a fost nevoită să primească reintroducerea religiei în școală de la data de 29.10.1990”.

Dintre problemele evidențiate la conferința lunară⁸⁹ a preoților din Protoeria Buzău, conferință la care a participat și un reprezentant al Inspectoratului școlar Județean Buzău:

- neasigurarea de către conducerile anumitor școli a timpului și spațiului necesare desfășurării orelor de educație moral-religioasă;
- interpretarea deformată, în majoritatea școlilor, a cuvintelor din *Protocol „facultativ” și „opțional”*.

Reprezentantul Inspectoratului școlar a promis tot sprijinul „*luînd act de situațiile negative ce s-au ivit la nivelul unor școli și a asigurat de intervenția sa în punerea la punct și intrarea pe un făgaș normal*”.

Printre problemele evidențiate la întâlnirea dintre reprezentanții Proto-popiatului Rîmnicu Sărat și reprezentanta Inspectoratului școlar Județean Buzău, la sediul Protopopiatului:

- majoritatea preoților a raportat că ora de educație moral-religioasă nu este trecută în catalog și este fixată ori prea de dimineată (ex. Poșta Cîlnău), ori la ora cînd copiii trebuie să meargă acasă;

- la școlile nr.1 și 2 nu se pun la dispoziție clase din lipsă de spații, în aceste școli învățîndu-se în trei schimburi;

- „*avînd în vedere că această oră este opțională și facultativă, acest lucru făcîndu-se cunoscut elevilor chiar de diriginta lor, frecvența nu este satisfăcătoare*” (din interviurile realizate în diverse școli și licee din Buzău, reiese că 90% dintre elevule/elevii interviuate/intervievați nu știu că ora de religie este facultativă, puțînd fi încheiată situația școlară fără a se alege o altă disciplină în loc⁹⁰);

- învățămîntul moral-religios se desfășoară mai ușor la țară, acolo nefiind problema spațiului și nici a claselor paralele.

Inspectoarea a luat notă de cele semnalate de preoți și s-a angajat că va lua legătura cu directorii de la toate școlile pentru „*a se da concursul preoților de a putea să-și desfășoare activitatea în bune condiții*”.

Probleme similare au fost sesizate și în alte unități de învățămînt. În *Darea de seamă asupra desfășurării procesului de învățămînt moral-religios în școlile din cadrul Protopopiatului Buzău*⁹¹ se preciza că:

- „cu toată prezența preoților în școli, în unele din acestea ei au fost primiți cu oarecare reținerere și chiar cu ostilitate; la insistențe de 2-3 săptămîni orele de educație moral-religioasă au demarat, în unele școli mai ușor, în altele mai greu”;

- „problema cea mai grea este că în orarul școlilor nu a fost prevăzută ora de educație moral-religioasă”;

- „realitatea din teren este la această dată următoarea: în mediul rural toți preoții au intrat în școli și-și desfășoară activitatea didactică fără probleme deosebite; problema mai dificilă este în școlile din municipiul Buzău – aici acțiunea a demarat mult prea greu atît din motive obiective cît și subiective”;

- „la majoritatea școlilor din oraș se învață în trei schimburi; dacă ora de educație moral-religioasă era prinsă în orar, situația ar fi fost mult mai ușurată, dar la nici una din școli nu s-a întâmplat acest lucru; dacă Inspectoratul școlar s-ar fi implicat mai mult, sarcina preoților ar fi fost ușurată”.

Există, de asemenea, numeroase *informări și rapoarte* privind modul în care s-a deschis anul școlar – *informări* făcute de parohii sau protopopiate în care sunt descrise slujbele oficiate cu ocazia deschiderii anului școlar.

Prin adresa nr.4121/02.11.1995 protopopul Protoieriei Focșani anunță episcopului din Buzău că la Școala Generală din Tîmboești, Vrancea, Inspectoratul școlar Vrancea a repartizat pentru orele de religie o profesoară „*călcînd planificarea pe care Centrul Eparhial Buzău o înaintase în 07.09.1995*” (deși în cererea preotului din Parohia Tîmboești se menționează că profesoara respectivă este calificată prin absolvirea Institutului Teologic din București). O sesizare asemănătoare este făcută și de preotul din parohia Florești⁹², Vrancea, în care se precizează că preotul respectiv nu predă religia în școală deoarece inspectorul de specialitate „*a numit o tînără care are un curs de pregătire de o lună de zile*”; o asemenea situație este sesizată și în parohia Cîmpineanca.

Pe spatele adresei 4485/ 23.11.1995 la care este anexat raportul unui preot din Ruginești care „*a fost îndepărtat din școală, orele de religie fiind repartizate unui tînăr*”, este scrisă propunerea de a se face „*o nouă intervenție la domnul Prefect al județului Vrancea pentru reglementarea situației*”.

Astfel de situații mai sunt întîlnite și în prezent: în școala din parohia Fundeni – Zărnești, la angajarea cadrului didactic pentru predarea *Religiei*, în anul școlar 2002-2003, prioritate a avut preotul din comună, deși pentru post a candidat și o absolventă a unui seminar monahal și care în baza rezultatelor școlare foarte bune a obținut avizul conducătorului unității centrale de cult (în exemplul nostru, Episcopia Buzăului). Din interviul cu inspectorul școlar de specialitate a reieșit că ar fi fost de preferat ca postul respectiv să fie ocupat de absolventa seminarului monahal, dar prevederile legale, în astfel de situații, dau prioritate preoților motivîndu-se cu „*prioritatea studiilor superioare*”. Consider că această „prioritate” nu este bine întemeiată întrucît scopul studiilor superioare ale unui preot este catehizarea și nu profesoratul, pe cînd, în exemplul prezentat, scopul studiilor monahale a fost acela al predării *Religiei*.

II. Concluzii

Dacă în varianta imaginară din paragraful introductiv puteai opta pentru eliberarea ta (sau a copilului tău), propoziția definitivă putînd fi „Ești liber(ă) doar dacă soliciți”, în urma analizei pe cele două planuri (al legislației și al realității *de facto*) cred că putem defini situația în ceea ce privește libertatea de conștiință a elevilor/elevilor în școlile publice din România prin sintagma „*Scapă cine poate!*”⁹³

Pe baza analizei întreprinse se poate evidenția ceea ce statul consideră a fi conținutul libertății religioase, dezvăluind nu numai ceea ce este libertatea religioasă în sine, ci și atitudinea statului în privința drepturilor ființei umane.

Deși conform prevederilor declarațiilor și convențiilor internaționale (și Legii învățământului)⁹⁴, învățământul trebuie să promoveze întărirea respectului față de drepturile ființei umane și libertățile fundamentale, înțelegerea, toleranța și prietenia între toate grupurile (rasiale, etnice sau religioase), cu referire la problematica educației religioase în școlile publice din România, conjuncția termenilor „religie” și „drepturile omului” devine falsă.

Urmărind legislația din România, cât și situațiile prezentate în studiul de caz, putem concluziona că educația religioasă, departe de a promova toleranța, inoculează comportamente de respingere, alianțele politice între *Biserica* și stat neputând fi descrise – în rezonanță cu pasajul citat în motto –, decît ca nesănătoase.

Este relevantă, cred, opinia lui Olivier Gillet:

*Pot fi înțelese astfel, în contextul „renașterii creștine”, tendințele „fundamentaliste” pe care le-am putea defini drept voința unei părți a Bisericii de a restaura „credința” ortodoxă ca unic punct de referință în noua societate pe cale de a fi edificată. Credința ortodoxă ar fi singurul element motor, unificator și mobilizator, și ar determina soarta Bisericii, a statului și a națiunii, unite într-un mesianism în afara căruia nu ar exista mîntuire*⁹⁵.

Analizînd atît reglementările legislative cât și situația *de facto* putem spune, urmînd-o pe Ina Merdjanova, că în perioada postcomunistă tendința celor care elaborează prevederile constituționale în privința libertății religioase este de a interpreta noțiunea de „religie” în termeni creștini și, mai mult, în termenii bisericii creștine tradiționale. Această tendință „este alimentată de o lipsă comună a culturii religioase, ca să nu spun o ignoranță în chestiuni religioase, de înțeles după 45 de ani de îndoctrinare ateistă, dar greu de justificat la nivelul politicii de stat”⁹⁶.

Unii autori consideră că prăpastia dintre tendința generală din conținutul constituțiilor, pe de o parte, și particularitățile religioase, pe de altă parte, sugerează importanța chestiunilor religioase pentru elitele guvernamentale care încearcă să-și însușească religia pentru legitimitate politică⁹⁷. Riscul de a adînci această prăpastie devine și mai mare atunci cînd pentru această legitimitate este folosită - în sensul peiorativ al termenului – educația. Cu atît mai mult consider că măsurile legislative corective trebuie adoptate cît mai urgent, orice întîrziere implicînd pierderi de nerecuperat.

Note:

1. Cercetarea care stă la baza acestei lucrări face parte din proiectul *Harta actorilor și problemelor aderării la Uniunea Europeană*, proiect derulat de Fundația pentru o Societate Deschisă. Textele studiilor și anexele acestora pot fi accesate pe pagina de internet a *Fundației*, la adresa www.osf.ro. Rezumatele tipărite ale studiilor sunt disponibile, atît în limba română cît

și în limba engleză, la dresa *Fundației*, str. Căderea Bastiliei nr. 33, București; lucrarea este publicată, într-o primă variantă, în format electronic, în *Journal for the Study of Religions and Ideologies*, nr. 7, aprilie 2004, <http://hiphi.ubbcluj.ro/JSRI>.

2. Părintele Paisie, personaj din F. M. Dostoievski, *Frații Karamazov*, București: Cartea Românească, 1986, pp. 20-21.

3. Ina Merdjanova, "Religious Liberty, New Religious Movements and Traditional Christian Churches in Eastern Europe", *Religion, State & Society*, vol. 29, No. 4, 2001, p.272.

4. Așa cum se susține în Ordinul nr. 3670/17.04.2001 cu privire la aplicarea Planurilor-cadru de învățământ pentru liceu în anul școlar 2001-2002, care modifică gradul de libertate în privința alegerii frecventării orelor de religie, anulând caracterul facultativ în favoarea unuia opțional (mai restrictiv) pentru disciplina *Religie*.

5. Urmîndu-l pe István Kamarás, în locul noțiunilor „sectă” sau „cult”, care, de regulă, sunt folosite în sens peiorativ, și în locul noțiunii „noile mișcări religioase”, care se referă la un cerc restrîns, am preferat termenul „noile fenomene religioase”; vezi István Kamarás, "New Religious Phenomena and the Catholic Church in the Postcommunist Countries", versiune preliminară, publicată în manualul cursului *Religion, Globalisation, and the State*, Central European University, Budapesta, 2003.

6. Karel Dobbelaere, "Secularization theories and sociological paradigms: convergences and divergences", *Social Compass*, vol. 31, no. 2-3, 1984, p. 200, apud Ina Merdjanova, op. cit., p. 279.

7. Publicată în *Monitorul Oficial* nr. 167 din 31 iulie 1995 și republicată în *Monitorul Oficial* nr. 1 din 5 ianuarie 1996.

8. Publicată în *Monitorul Oficial* nr. 606 din 10 decembrie 1999.

9. O analiză critică a acestei variante inițiale, din perspectiva drepturilor ființei umane, este realizată de Renate Weber în articolul „Legea învățămîntului: între contestare și supra-apreciere”, publicat în *Revista Română de Drepturile Omului*, nr.9, pp.16-27; aspectele analizate de autoare vizează libertatea de conștiință, în legătură cu obligativitatea studiului religiei și accesul la educație al persoanelor aparținînd minorităților naționale.

10. Publicată în *Monitorul Oficial* nr.101 din 22 mai 1992.

11. Publicat în *Monitorul Oficial* nr. 190 din 7 august 1992.

12. Publicată în *Monitorul Oficial* nr. 167 din 31 iulie 1995.

13. Renate Weber, op. cit. p. 20.

14. Ceea ce ar însemna că art.9, alin.(1) nu este coerent întrucît în teza a doua se stabilește că religia (în ciclul primar) este obligatorie, iar în teza finală se oferă posibilitatea interpretării conform căreia religia este facultativă. Desigur, există și varianta de interpretare dată de Curtea Constituțională în preambulul Deciziei 72/1995, în care se precizează că „prin coroborarea tezei a doua cu cea finală din structura art. 9 alin. (1) rezultă că « obligativitatea » privește includerea religiei ca disciplină în planurile de învățămînt, religia și confesiunea rămînînd să fie alese sau nu”; însă, pe de o parte, această precizare putea fi făcută explicit în textul legii, iar pe de altă parte, introducerea religiei ca disciplină obligatorie în planurile de învățămînt, fără precizarea explicită în textul legii, poate fi interpretată ca obligativitatea studierii acesteia.

15. Toate articolele citate în această (ultimă) susținere a mea sunt preluate din *Legea învățămîntului*, nr. 84 publicată în 1995.

16. Cu alte cuvinte, susținînd un argument similar celui folosit de Curtea Constituțională, am ajunge la concluzia ca le este permis părinților să nu aleagă nici o formă de învățămînt sau educație pentru copiii lor, în condițiile în care sistemul legislativ din România obligă la un învățămînt general obligatoriu (pînă în clasa a X-a).

17. Această pretenție de acordare a unui statut privilegiat disciplinei *Religie*, evident exagerată, a B.O.R., confirmă intenția de transformare a statului în biserică („*suprema menire a credinței ortodoxe*”), așa cum susține părintele Paisie, personajul citat în motto-ul acestei lucrări; pentru o analiză a ascensiunii Bisericii (în privința bogăției și a puterii) vezi și Gabriel Andreescu, „*Investiția în religie nu e o investiție în civilizare*”, în *Ziua*, București, nr.2937, an X, 13 februarie 2004, p. 4, „*Cele două Români: Parcul Carol și Biserica Ortodoxă Română*”, în *Ziua*, București, nr.2972, an X, 25 martie 2004, p.4.

18. Se observă caracterul (pronunțat) ambiguu și totodată special pe care, conform acestei precizări, îl capătă statutul disciplinei *Religie*, despre care nu se poate spune ce este, ci mai degrabă ce nu este: disciplină obligatorie nu este, pentru că se poate renunța la frecventarea orelor acesteia, disciplină opțională nu este pentru că nu este prevăzută posibilitatea de a fi înlocuită cu o alta, disciplină facultativă nu este pentru că nu există posibilitatea ca elevilor/elevelor care nu optează pentru studierea acestei discipline („*foarte puțini*”!!!) să li se încheie situația școlară fără această disciplină, urmînd a rezolva „*diverse sarcini didactice*”.

19. Cel puțin două sunt problemele generate de o astfel de susținere: nu legiuitorul stabilește numărul persoanelor care aparțin uneia sau alteia dintre confesiunile religioase, iar dacă totuși, de dragul argumentului, am accepta că numărul acestor persoane este, într-adevăr mic, a preciza acest aspect în textul unei legi constituie un atentat la mecanismul libertății religioase, limitînd libertatea persoanelor de a-și schimba convingerile religioase.

20. Situație paradoxală în care de mai multe drepturi beneficiază persoanele care nu aparțin unor confesiuni recunoscute oficial.

21. Această situație se reflectă și în practică: în cataloagele școlare, în dreptul disciplinelor opționale se află trecută mențiunea „C. d. s. – Curriculum la decizia școlii”, mențiune care nu se află și în dreptul disciplinei *Religie*; de asemenea, *Religia* este trecută direct în planul disciplinelor de studiu al elevilor/elevelor, fără acordul acestora sau al părinților acestora, și nu figurează în oferta disciplinelor opționale.

22. Ordin valabil încă în anul școlar 2003-2004.

23. La specializările: științe sociale, Matematică-informatică, științe ale naturii, Turism și alimentație publică, Administrativ, Poștă, Economic, Industrie alimentară, Protecția mediului, Chimie alimentară, Agricol agromontan și veterinar, Silvic și prelucrarea lemnului, Telecomunicații, electronică, automatizări și electrotehnică, Mecanic, Lucrări-publice, construcții, Textile și pielărie ș.a.

24. Posturile sunt scoase la concurs de Inspectoratele școlare Județene, dar sunt afișate și pe adresa de site a Ministerului Educației și Cercetării, prin urmare existînd și acordul acestui minister.

25. E.g, art. (2) al *Metodologiei privind mișcarea personalului didactic din învățămîntul preuniversitar* (Ordinul M.E.C. nr. 4927 din 2002, publicat în Monitorul Oficial nr. 257/14.04.2003): „*nu se constituie norme didactice vacante din ore opționale în vederea ocupării prin concursul național unic de titularizare*” (or, disciplina *Religie* nu are nici măcar caracter de disciplină obligatorie, fiind reglementată ca facultativă).

26. Amintesc numai prevederile corespunzătoare ale Pactului internațional cu privire la drepturile civile și politice, Convenția europeană a drepturilor ființei umane (art. 9) și Declarația privind eliminarea tuturor formelor de intoleranță și discriminare pe bază de religie sau credință.

27. În varianta inițială a legii învățămîntului, publicată în 1995 și republicată în 1996, nu exista această restricție. Astfel, în art.9 alin.(2) se preciza despre cultele recunoscute oficial de către stat că „*pot solicita Ministerului Învățămîntului organizarea unui învățămînt specific, corespunzător necesităților de pregătire a personalului de cult*”, iar în *Ordonanța de Urgență nr. 36 din 10 iulie 1997 pentru modificarea și completarea Legii învățămîntului nr. 84/1995*,

publicată în Monitorul Oficial nr.152 din 14 iulie 1997, se preciza că „*pot solicita Ministerului Învățământului organizarea unui învățământ specific, corespunzător necesităților de pregătire a personalului de cult, precum și înființarea și funcționarea unor structuri de învățământ laic, în sistemul național de învățământ, sub coordonarea și controlul Ministerului Învățământului*”.

28. Gianina Buzea, „Recensămîntul 2002”, Interviu cu Aurel Camara, *președintele Institutului Național de Statistică*, 22, București, nr.13, an XIII (629), 26 mar.-1 apr. 2002, p.6; citatul îi aparține lui Aurel Camara; același gen de probleme au generat și întrebările privind etnia și intimitatea personală; este, cred, interesant de observat că interviul în care se menționează acest drept de a nu răspunde la anumite întrebări apare în penultima zi de desfășurare a recensămîntului - perioada în care s- a desfășurat recensămîntul a fost 18 – 27 martie 2002.

29. Publicată în *Monitorul Oficial* nr 439, din 06.08.2001.

30. Întrucît ne-am angajat în asigurarea deplinei confidențialități a informațiilor obținute în baza interviurilor, persoanele interviewate vor fi identificate astfel: S1, S2, S3, S4, S5 și S6. Informațiile mi-au fost furnizate de subiecții S1, S2, S3.

31. Vezi și Gabriel Andreescu, „*Cele două Români: Parcul Carol și Biserica Ortodoxă Română*”, *Ziua*, București, nr. 2972, an X, 25 martie 2004, p.4.

32. Publicat în *Buletin Oficial* nr. 5 din 20 aprilie 1964.

33. Publicată în *Monitorul Oficial* nr. 370 din 3 august 1999.

34. Sintagma „*învățămînt de stat*” este cea folosită de legiuitorul român în textul *Legii învățămîntului*, susținînd astfel relația de putere între învățămîntul centralizat și inițiativa locală sau învățămîntul alternativ; vezi și Renate Weber, op. cit. p.16.

35. Prin adresa nr.629 din 27.02.1991.

36. Adresa nr.876.

37. Adresa nr.52/22.03.1991.

38. Adresa nr.114/26.03.1991.

39. Adresa nr.1168/29.03.1991.

40. Preferința pentru preoți, în predarea disciplinei *Religie* a rămas valabilă pînă astăzi, deși, pe de o parte, există specializări, cu absolvenți/absolvente, în acest sens (pe profil pedagogic) în seminarele monahale și în institutele teologice, iar pe de altă parte, pregătirea preoților are o altă menire, de multe ori aceștia fiind incompatibili (cel puțin ca timp) – din cauza obligațiilor pastorale –, cu predarea la catedră.

41. Adresa nr.2647/ 06.07.1990.

42. Înregistrat la nr.150052.

43. Înregistrat la nr.7758.

44. Această susținere anticipează, de fapt, una dintre concluziile prezentei lucrări; premisele care conduc la această concluzie se regăsesc în cuprinsul studiului.

45. Decizia 72 din 18 iulie 1995 privind constituționalitatea unor prevederi ale Legii învățămîntului, publicată în *Monitorul Oficial* nr.167 din 31 iulie 1995.

46. *Programa analitică pentru predarea religiei în școală* (apărută cu aprobarea *Sfintului Sinod al B.O.R.*), București: Editura Institutului Biblic și de Misiune al B.O.R., 1990.

47. Școala generală nr.1, Școala generală nr.15, Liceu Pedagogic, Grup Școlar Costin Nenițescu, Grup Școlar Industrial Contactoare, Grup Școlar Servicii și Meserii, Colegiul Agricol Constantin Angelescu, Liceul de Artă, Liceul B.PHașdeu (toate din Buzău), Școala Generală Pleșcoi, Școala Generală Săgeata, Grup Școlar Industrial Berca.

48. Art.3, lit. d), vezi supra, p.12.

49. Liceul de Artă.

50. Am prezentat această problemă patologică inspectorului de specialitate (preot), care a avertizat profesoara în cauză.

51. Școala Generală nr.1.
52. Grup Școlar Industrial Contactoare.
53. Concept căruia (în cadrul orei respective, de religie) i s-a dat o definiție peiorativă: „grupare de credincioși ce s-au rupt de Biserică pe baza unor învățături înțelese greșit”.
54. Grup Școlar Industrial Contactoare.
55. Liceul de Artă, anul școlar 2003-2004.
56. S5.
57. Școala Generală Săgeata, Școala Generală Pleșcoi, Școala Generală Cîndești, Grup școlar Costin Nenițescu, G.S.I. Berca.
58. G.S.I.Costin Nenițescu.
59. În anul școlar 2003-2004, am atras atenția asupra acestor aspecte în ședințele *Consiliului Profesorat*; motivația unui preot-profesor, erijat în avocatul colegului său (care obliga prezența copiilor la Biserică), a fost una în direcția considerării bisericii ca laborator (sic!) pentru ora de *Religie*; pentru a contura tabloul, dar departe de a-l completa, aș dori să mai menționez că aceluiși preot i s-a permis, tot în *Consiliul Profesorat*, să-și exprime dubiile (și obsesiile) în privința orientării mele sexuale (!) și să chestioneze ne/apartenența mea la confesiunea creștin-ortodoxă (!).
60. Vezi Mihaela Jigău, coordonatoare, *Învățământul rural din România, condiții, probleme și strategii de dezvoltare*, București, Ministerul Educației și Cercetării: MarLink, 2002, p.114.
61. Subiectul S5; mărturiile lui au fost confirmate de colegii/celegele de clasă.
62. Pentru că nu de puține ori am întâlnit exemple similare, voi menționa doar unul dintre articolele de lege care sunt încălcate prin astfel de comportamente: „*Nimeni nu poate fi supus torturii nici pedepselor sau tratamentelor inumane ori degradante*” – art. 3 din *Convenția europeană a drepturilor ființei umane*.
63. Art.318 Cod Penal, publicat în *Monitorul Oficial* nr. 65 din 16 aprilie 1997.
64. Înregistrat la Episcopia Buzău la nr.3808/ 10.09.1990.
65. Înregistrat la nr.11304/ 03.01.1991.
66. Inițiatorul și coordonatorul lucrărilor sesiunii era prof dr. Meroiu Grigore, insp. Gn. Secretariatul de Stat pentru Culte; apelul era semnat de Gheorghe Vlăduțescu.
67. Adresa este înregistrată la Patriarhia Română la nr.138/ 06.02.1991 și la Episcopia Buzăului la nr.521/ 14.02.1991.
68. Consider că aceasta este o falsă și totodată amuzantă problemă, întrucât includerea „în orar” înseamnă de la prima până la ultima oră. Mergînd pe raționamentul reprezentanților B.O.R., dacă pentru fiecare disciplină s-ar solicita în mod similar includerea, în această variantă, „în orar”, concluzia ar fi una imposibil de aplicat: școlile nu ar mai avea prima și ultima oră.
69. Grup Școlar Industrial Contactoare.
70. Interviuurile au fost realizate la Grup Școlar Contactoare Buzău și Grup Școlar Servicii și Meserii Buzău, în anul școlar 2002-2003.
71. Din acest punct de vedere, situația a rămas neschimbată: elevi și eleve cu care am discutat, de la cel puțin 8 școli și licee din Buzău, încă nu știu că *Religia* are statut de disciplină facultativă și mi-au spus că nimeni nu le-a transmis informații în acest sens; de altfel, din nou surprinzător, nici cadrele didactice nu cunosc acest lucru și nu puține au fost exemplele în care nici persoanele din conducerea școlilor nu cunoșteau statutul (ce-i drept ambiguu) al acestei discipline.
72. Este evident un proces care îngreunează mecanismul prin care se asigură libertatea de conștiință.
73. An școlar 2003-2004.

74. Deși ar fi interesantă, nu redau întreaga problematică generată de refuzul directorului în privința acceptării inițiale a cererii celor doi, pe motiv că, în conformitate cu litera Legii învățământului, cererea trebuia srisă de părinții elevilor – aceștia însă împliniseră 18 ani.

75. Adus în discuție, mai mult tangențial, în *Consiliul Profesoral*, subiectul a fost evitat, sau a fost suținut în termeni care vizau mai mult imaginația preotului/profesorului de religie decât prevederile legale; deși eram buni prieteni (ne scriam mesaje periodice), unul dintre elevi mi-a transmis că ar fi mai bine să întrerupem legăturile (din cauza presiunilor la care este supus), ceea ce s-a și întâmplat; de asemenea, situația se reflectă și în notele mai mici și dezinteresul lui pentru disciplina pe care o predau, elevul încercând să mă evite, cerându-și scuze, deși i-am arătat aceeași deschidere pentru prietenie.

76. Înregistrat la Episcopia Buzăului cu nr. 2544/01.07.1991.

77. Liceul de Artă.

78. Textul este preluat din caietul unei eleve de clasa a doua (S6), care nu a putut înțelege prea bine cum stau lucrurile cu iubirea *Domnului*: pe de o parte pentru că ea *este fiică* și nu fiu, iar pe de altă parte nu vedea cum profesoara (ca femeie) putea înțelege, și totodată transmite, iubirea unui tată pentru *fiii* lui – profesoara neputând fi nici tată nici fiu.

79. Înregistrat la Episcopia Buzăului cu nr.2408/ 21.06.1991.

80. Pasațele sunt din *Vechiul Testament, Ieșirea*, 20, 17, respectiv, 20, 23-24, *Biblia sau Sfânta Scriptură*, București: Institutul Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, 1988.

81. În discuțiile pe care le-am avut, în anul 2001, cu inspectorul-preot din Inspectoratul școlar Județean Buzău, acesta mi-a spus că respectivul manual fusese retras din *circulație*, dar că mai era folosit ca auxiliar. După ce a fost retras, în urma discuției avute, din școlile buzoiene, a apărut din nou, după două luni. Manualul a fost reeditat în 2002, cu același conținut.

82. Nicodim Sachelarie, *Pravila 136*, în *Pravila Bisericească*, (Buzău: Editura Sfintei Episcopii a Buzăului, 1999), p.30.

83. Înregistrat la Episcopia Buzăului cu nr.2837/ 03.07.1991.

84. Este des întâlnită această tendință de transmitere a opiniei conform căreia există o relație de identitate între apartenența religioasă (creștin-ortodoxă) și apartenența națională (română); vezi, de exemplu (dar nu singurul) numirea principalei ctitorii ortodoxe *Catedrala Mântuirii Neamului* (mă simt cel puțin dator să menționez articolul lui Gabriel Andreescu, „*Logica «mântuirii neamului» e anacronică*”, *Observator Cultural*, București, nr.213, 23.03-29.03.2004, pp. 4-6). Consecințele transmiterii acestei opinii în educație sunt dezastruoase: am întâlnit nu puține situații în care elevi sau eleve mi-au spus că cine nu este ortodox nu are ce căuta în «această școală», sau (un exemplu extrem, dar nu neapărat rar) situații în care elevi sau eleve au afirmat că, dacă ar avea o putere, ar omorî toate persoanele care nu aparțin confesiunii ortodoxe (în exemplul oferit, elevul și eleva care au susținut asemenea afirmații erau în clasa a IX-a, după 8 ani de frecventare a disciplinei *Religie*); sunt și cadre didactice, nu neapărat de *Religie* care susțin, violent, această opinie: când am solicitat retragerea icoanelor de pe pereții (publici) ai școlii, pe motiv că erau și copii ai altor confesiuni în școală, un profesor mi-a răspuns: „*dacă nu le convine, să plece în țara lor, de unde au venit*”.

85. În documentele din arhiva *Episcopiei*, astfel de sintagme sunt frecvent întâlnite atunci când o persoană (în special) publică, nu răspundea favorabil cererii de introducere a religiei în școli.

86. Din aceeași scrisoare.

87. Vezi în acest sens, Olivier Gillet (2001), *Religie și naționalism. Ideologia Bisericii Ortodoxe Române sub regimul comunist*, (București: Compania), p.13, 30 ș.a., dar nu numai.

88. Declarația a fost înregistrată la Episcopia Buzăului la nr.510/ 13.02.1991.

89. Înregistrată la Episcopia Buzău cu nr.1593/01.05.1991.
90. Vezi supra, nota nr.28.
91. Înregistrată la Episcopia Buzău cu nr.244/ 25.01.1991.
92. Înregistrată la nr. 4301/ 15.11.1995, Episcopia Buzăului.
93. Deși ar putea fi considerată un lux, ne putem măcar imagina varianta dezirabilă a fiind redată prin sintagma: „Beneficiază cine dorește!”
94. Art.26, alin.2) din *Declarația universală a drepturilor ființei umane, art. 13 din Pactul internațional cu privire la drepturile economice, sociale și culturale, art. 4 din Legea învățământului*.
95. Olivier Gillet (2001), *Religie și naționalism. Ideologia Bisericii Ortodoxe Române sub regimul comunist*, București: Compania, p. 275.
96. Ina Merdjanova, op. cit., p.274.
97. John Markoff and Daniel Regan, "Religion, the state and politics: legitimacy in the world's constitutions", în Thomas Robbins and Roland Robertson (eds.), *Church-State Relations: Tensions and Transitions* (Transactions Books, New Brunswick, 1987), pp.161- 82, apud Ina Merdjanova, op. cit. p.278.

Bibliografie:

- Andreescu, Gabriel „Investiția în religie nu e o investiție în civilizație”, *Ziua*, București, nr. 2937, an X, 13 februarie 2004.
Andreescu, Gabriel „Cele două Români: Parcul Carol și Biserica Ortodoxă Română”, *Ziua*, București, nr. 2972, an X, 25 martie 2004.
Andreescu, Gabriel „Logica «mântuirii neamului» e anacronică”, *Observator Cultural*, București, nr 213, 23. 03 – 29.03.2004.
Buzea, Gianina „Recensămîntul 2002”, Interviu cu Aurel Camara, președintele *Institutului Național de Statistică*, 22, București, nr. 13, an XIII (629), 26 mar.- 1 apr. 2002.
Dostoievski, F. M. *Frații Karamazov*, București: Cartea Românească, 1986.
Jigău, Mihaela coord. *Învățămîntul rural din România, condiții, probleme și strategii de dezvoltare*, București, Ministerul Educației și Cercetării: MarLink, 2002.
Olivier Gillet *Religie și naționalism. Ideologia Bisericii Ortodoxe Române sub regimul comunist*, București: Compania, 2001.
Kamaras, Istvan „New Religious Phenomena and the Catholic Church in the Postcommunist Countries”, versiune preliminară, publicată în manualului cursului *Religion, Globalisation, and the State*, Central European University, Budapesta, 2003.
Merdjanova, Ina „Religious Liberty, New Religious Movements and Traditional Christian Churches in Eastern Europe”, *Religion, State & Society*, vol. 29, No. 4, 2001.
Sachelarie, Nicodim *Pravila Bisericească*, Buzău: Editura Sfintei Episcopii a Buzăului, 1999.
Weber, Renate „Legea învățămîntului: între contestare și supra-apreciere”, *Revista Română de Drepturile Omului*, București, nr. 9, aprilie-iunie, 1995.
***** *Abecedarul micuțului creștin*, București: Editura Didactică și Pedagogică, 1992.
***** *Biblia sau Sfînta Scriptură*. București: Institutul Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, 1988.
**** *Programa analitică pentru predarea religiei în școală* (apărută cu aprobarea *Sfintului Sinod al B.O.R.*). București: Editura Institutului Biblic și de Misiune al B.O.R., 1990.

RELAȚIA STAT-BISERICĂ ÎN PRIVINȚA EDUCAȚIEI RELIGIOASE

Emil MOISE, (n. 1968), absolvent al Facultății de Filosofie, Universitatea București, este profesor de discipline socio-umane la Colegiul „Dr. Constantin Angelescu” din Buzău, doctorand al Facultății de Științe Politice al Școlii Naționale de Studii Politice și Administrative din București.